

Jose Antonio Arana & Euskaltzaindia

Batzuetan uste da “herri-gizon” hitza politikoei edota herri hautetsiei bakarrik dagokiela. Ez da hori horrela, zeren eta badira gizon edo emakume batzuk, herritarren artean gailenduak edota merezimenduz ezaguera publiko bat dutenak. Horietako bat izan da Jose Antonio Arana Martixa.

Jose Antonio Gernikan jaio zen II. Errepublika sortu baino hilabete lehenago, hain zuzen, 1931ko martxoaren 10ean eta, hiri berean zendu, pasa den apirilaren 27an. Gure egungo xedea, ordea, ez da haren biografia edo bibliografia zehaztea, lan bi horiek Pruden Gartzia euskaltzain urgazle eta Azkue Bibliotekako zuzendariak eta Josune Olabarria biblioteca bereko teknikaria eta urte askotan Jose Antonioren idazkari zuzena izandakoak oraintsu trebeki burutu baitute, Eusko Ikaskuntzak Manuel Lekuona sariaren emankizun ospakizuna zela eta. Gure helburua, Jose Antonio Arana Martixak Euskaltzaindiari egin zion ekarpenaz jardutea da.

Euskaltzaindian, hasteko, Bibliotekan

Euskaltzaindiak bazeukan biblioteca eta artxibo akademiko aberats bat, gehienbat Resurreccion Maria Azkuek utzitakoa, baina beste hizkuntz Akademiak ez bezala, ez zuen benetako bibliotekaririk (Real Academia Galegan, bibliotekaria, automatikoki, numeroko akademiko izateaz gain, erakundearen zuzendaritzako kideetarik bat da). Sasoi batez, Lino Akesolo ere aritu zen, tarte libreetan Erribera kalera joanda liburuzain gisa eta, baita, geroago, 70 hamarkadan hasieran, Nikolas Alzola Gerediaga, “Anai Berriotxo” lasalletarra, ordena honetako Deustuko ikastetxean irakasle izan zen garaian eta, ni neu, egoitza zahar hartan idazkariorde lanetan. Azken hau dakart gogora, zeren eta Nikolas ene adiskide eta senitarteko mina, berriz Irungo Lasalle ikastetxe famatura berriz destinatu zutenean adierazi baitzidan, bere ustez, Akademiak, ahalegin berezi bat egin behar zukeela, bere langilegoan, bibliotekari bat, dedikazio eta profesionaltasun osoz hitzartuz. Eta, ez bera bezalako “afizionadutxu” bat, tarte libreetan, astean ordu gutxi batzuk artxibo-bibliotekara joanda.

Ondorioz, azaldu nien orduko zuzendaritza kargudunei: L. Villasante, J. Haritschelhar, J. San Martin eta E. Erkiagari, Anai Berriotxoaren iradokizuna eta begi onez ikusi zuten. Kasualitatez enteratu nintzen Jose Antonio lan arazoekin zebilela, besteak beste, berak inbertsio-agente bezala lan egiten zuen banku-konpainiak porrot egin zuelako.

Euskaltzaindiaren bibliotekari ardura proposatu, Zuzendaritzak onartu – ia denek ezagutzen bai zuten – eta laster hasi zen lanean, 1978 urtean, hain zuzen. Eta hasi, ekin eta erakundetu ere!. Bataiatu ere egin zuen: “AZKUE

BIBLIOTEKA". Gaur egun, Azkue Biblioteka ia denek identifikatzen dute Euskaltzaindiaren biblioteka eta artxibo akademikoarekin.

Buru belarri sartzen da beraren eginkizun berrian, Erriberako egoitza zaharrean eta laguntzaile bakar batekin, ordura arte, Idazkariordetza lanetan genuen Nere Altunarekin. Orduantxe, F. Amorrortu Durangoko alkate eta Bizkaiko Diputazioaren lehendakariari esker behin-behingo bulego batzuk lortu genituen jauregiaren osteko Arbieto kalean, modu horretara Erriberako egoitza artxibo-bibliotekarako libratuz. Jose Antoniok eta Nerek, lehendabizi eta, geroago, Josune Olabarriak osatzen zuten biblioteka akademiko zerbitzuaren plantilla. Hurbiletik ezagutu eta lagundu nuen. Andere trebe biok, eta azkenaldian, Kristi Aranak ere, idatzi behar lukete Azkue Bibliotekaren hasiera, garapena eta hedapen aberatsa. Ez bakarrik Euskaltzaindiarentzat, Euskal Herriko biblioteken historia orokorrerako ere onuragarria suertatuko litzatekeena.

1991ean, Azkue Biblioteka Erribera kaletik Plaza Barriko egoitza akademiko berrira pasatu zen. Baina, ordurako, biblioteka arduradunak, Arana Martiak erakundearen Zuzendaritzari plangintza zehatza aurkeztua zuen, beronek onartua eta martxan jarria. Hain zuzen, 1981ean, Loiolan egindako II Barne Jardunaldietan, erakundearen organigrama berria onartu zen, zeinetan agertzen den Azkue Biblioteka batzordea jaun hauek osatua: A. Irigoien, buru; J.A. Arana, idazkari; kideak: E. Erkiaga, J. San Martin, X. Kintana eta Ekonomi batzordeko bat: X. Gereño, J.J. Zearreta edota ni, joaten ginen. Eta Jardunaldion ondorioz, Azkue Bibliotekaren Erregela Bereziak onartu ziren urte berean, oraindik ere, ildo estrategikoa markatzen dutenak.

Erriberan hasitako hazkundera, ez bakarrik liburu, aldizkari eta abarren ugaritze aberatsez, baizik eta katalogatze lanak izan ziren lanik nabarmenenak. Hortaz landa, zenbait dohaintza eta lagatako garrantzitsuenak aipatzearen: Juan Carlos Guerraren artxiboa eta biblioteka, Euskadiko Kutxak lagatua; Norbert Tauer euskaltzale txekiarraren funtsa; Jokin Zaitegi eta Odon Apraiz euskaltzain ohorezkoen artxibo eta bibliotekak; Jon Bilbao bibliografoaren zati hautatu bat; Pierre Broussain euskaltzain lapurtarraren funtsa eta abar aberats bat.

1978 geroztik jasoak, hots, erosketa, dohaintza, lagatze edota trukaketaren bidez, katalogatze moderno eta euskaldun bat eskatzen zuten. Ez zegoen, ez bata, ez bestea. Hutsetik hasi behar izan zen Euskaltzaindian eta, hori lortu zen Jose Antonio Aranaren gidaritzape argian. Azkue Bibliotekaren Katalogoa ez da izan erreminta ezinbestekoa erakunde akademikoarentzat, baita ere euskal katalogatze lanetarako eredu orokor bat bihurtu da herri-biblioteka askorentzat, horrek balio erantsi bat eman diolarik, Jose Antonio eta bere ekipoiari esker.

Jose Antonio bibliotekaren zuzendari izateari, lanetik jubilatutako zenean, 1996an, utzi bazion ere, Azkue Bibliotekako batzorde buru gisa gaixotu arte jarraitu izan du. Era batera edo bestera, gaur egun, 64.000 ale ditu biblioteka akademikoak, hainbeste urtetako benetan uzta aberatsa.

Euskaltzain gisa erakunde akademikoan

1979an, euskaltzain urgazle izendatzen zuten Arana Martixa beste euskalgintzako lagun andana batekin batera, hain zuzen, Jose Antoniok hainbeste miresten zuen Sebero Altuberen mendeurrenkari, honen jaioterrian, Arrasaten, Akademiak egin zuen bere IX. Biltzarraren amaieran: D. Landart, J. B. Etcharren. J. Casenave, J. Apezetxea, P. Ondarra, F. Barrenengoa, P. Sancristoval, P. Pujana, K. Rotaetxe, E. Etxezareta, J.I. Telletxea Irigoras, J. Garmendia, P. Goenaga eta J.A. Mujikarekin batera. Guztiak, bakoitza bere alorrean, aski ezagunak, Jose Antonio eta beste bost zenduak dira jadanik: Ondarra, Barrenengoa, Pujana, Telletxea eta Garmendia. Lanean hasi eta urte betera. Euskalgintzako bere merezimenduez gain, erakundearen orduko politika ere bazen, hots, Euskaltzaindiaren kide izatea - euskaltzain urgazle maila apalekoa izatea bederen - onuragarria zela biblioteca zuzendari arduradunarentzat.

Euskaltzain urgazle legez, berehala sartu zen beste eginkizun akademikoetan, hala nola, 1980eko Nazioarteko Euskalarien Jardunaldietako batzorde suntsikorrean, zeinetan, berak, idazkaritza ardura eramane zuen eta, nik, azpiegiturarena. Jardunaldi hauek, benetako kongresu maila izan zuten, zeren eta mundu guztiko euskalarien topaketa izan baitzen, gaztelaniaz, “Encuentros Internacionales de vascólogos” eta, frantsesez, “Rencontres Internationales de bascologues” izenekin hedatuak izan zirelako. Hor, Jose Antoniok bere trebezia erakutsi zuen. Jardunaldi horien jarraipenez, “Euskalariekin Harremanak” izeneko batzordea sortu zen, Loiolan, 1981ean, egindako II Barne Jardunaldietan, bertan, J. San Martinen buruzagitzapean, idazkari ardura hartu zuenari Jose Antoniok. Loiolan, baita ere, EUSKERA eta Argitalpen Batzordeko kide gisa izendatu zen. 80. hamarkadan, Euskal Herriko Bertsolari Txapelketak Euskaltzaindiak antolatzen zituenean, Jose Antonio beste taldekide batzuekin batera, eraketa lanetan euskal eskualdez eskualde, aritu zen. Hamarkada bukaeran, Batzorde Juridikoko kide ere izan zen, geroago, diruzain izendatu ondoren, Lege-ekonomi batzorde bihurtu zelarik, partaide izaten jarraitu zuen.

Arana Martixa, euskaltzain urgazle legez, beste eginkizun ugaritan ere parte hartu zuen, batzuk garrantzitsuak, beste batzuk xumeagoak, baina, horren garapena, bere biografia osoago baterako utziko dugu. Bat aipatzearren, *Euskaltzaindiaren historia laburra* (1984) izan zen emaitza interesgarria.

1988 urteko urriaren 28ko batzarrean, D. Juan Gorostiaga euskaltzain oso zendu berriaren aulkirako hautatua izan zen. Bi hautagai aurkeztu zituzten, X. Kintana eta Jose Antonio. Sarrera hitzaldia, hurrengo urteko uztailaren 28an, Gernikan egin zuen, gaitzat, “*Euskaltzaindiko aulkien historiaz hurbiltze bat*”

hartuta. Txosten hori, erreferentzia baliozkoa suertatu da erakundearen historiarako, sorreratik izan diren akademikoen zertzelada eta xehetasun kronologikoz ondo hornitua.

Euskaltzain oso bezala eta, alde batera utzita hurrengo kapituluan garatuko dudan zuzendaritza karguarena, eginkizun ugaritan parte hartzea tokatu zitzaion. Hainbat ikerketa lan eta txosten instituzional aurkeztu zituen, eten gabe, bere osasuna azken urteotan ahuldu arte. Luze joko luke gaika eta kronologikoki zerrendatzea. Gehienbat *EUSKERA* agerkarian argitaratuak.

Euskaltzaindiaren diruzain karguan

Euskaltzain oso hautatu eta bi hilabetera, Zuzendaritza kargu berritzea egokitu zen eta, ia inoiz gertatu ez dena, sarrera protokolaria egin baino lehen, diruzain izendatua izan zen, Jean Haritschelhar, buru; Juan San Martin, idazkari eta Jose Maria Satrustegi, idazkariarekin batera, erakundearen gobernamenduaz arduratzeko.

Urte berean, Oñatiko Unibertsitatean, Euskaltzaindiak sinatu zuen lehendabiziko hitzarmen ekonomiko-instituzionala Hego Euskal Herriko bost Herri Aginte nagusiekin: Eusko Jaurlaritza; Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako Foru Aldundiekin eta, era berean, Nafarroako Foru Aldundi eta Gobernu denarekin. Ardantza lehendakaria eta beste lau foru erakundeetako ordezkari nagusiekin batera sinatzen du Jean Haritschelhar euskaltzainburuak, hurbil dituelarik beste hiru zuzendaritza kideek, noski, gure diruzaina. Ondotxo dakit hitzarmen historiko horretan Jose Antoniok egindako ahaleginak, eskuz esku aritu bai ginen “sukaldaritza” lanetan. 1995 eta 2000 urteetan berriztatu zenean Hitzarmena, han zegoen lehen lerroan. Hitzarmenarekin zer ikusia duen zerbait aipatu beharra dut, hain zuzen, Herri Aginteen aginduz, lehen auditoria bat egin beharra izan zuen Euskaltzaindiak, M. Karmen Garmendiaren inizatibaz, baina baita ere, Bizkaia, Nafarroa, Gipuzkoa eta Arabako agintarien baietzaz. Auditoria hori Price Waterhouse enpresa famatuak egin zigun, baldintzetariko bat, langileen lanpostuen balorazio eta mailakatze bat zegoen, Jaurlaritzarenak erreferentziatzat hartuta. Euskaltzainburuaren proposamenez, Zuzendaritzaren negoziaketa ordezkari, orduko diruzaina, hots, Jose Antonio Arana izendatu zen, Price Waterhousekoekin bilera ugari egin ondoren, zuzendaritzak onartu zuena eta Jarraipen Batzordeak (Herri Aginte & Euskaltzaindia) birretsi zuena. 1992 urtean izan zen eta balorazio eta mailakatze horiek arrez gero iraun dute.

Hamabostero ohikoa egin zen prozedura kontatu beharra dut. Oraindik Jose Antonio bibliotekari bezala Erribera kalean eta, gu, bulego orokorreko Elkano kalean, etortzen zen nire despatxu aurreko salaxora eta, hirurok, bera, diruzain karguaz; ni, idazkariorde-kudeatzaile legez eta, Juanjo Zearreta, ekonomi eragile gisa biltzen ginen eta zer diru sarrera geneukan eta zer ordainkizun aztertzen genuen, honetarako, faktura-zerrendari diruzain bezala,

oniritzia ematen ziolarik. Hor ikusten zitzaion bere ekonomiketako ikasketen sena, baita, zuzendaritzako kide legez, zentzu instituzionala ere. Aurrekontuen kudeaketa ez zitzaigun beti erraza suertatzen.

Lakuan egiten ziren Herri Aginteen Hitzarmenaren Jarraipen Batzordearen bilerak. Batzar neketsuak, dirua eskatzen joan behar duenarentzat ongi prestatu beharrezkoak, ez horrenbeste, agintari kontu hartzaileentzat. Jose Antoniok estimatzen zuen Diruzaintzako lankidetzak, baita ere Jean Haritschelharrek ere, zeinek, liberalki eta arautegiaren arabera eskuduntzak errespetatu zizkion. Baita, une batez, 1995ean, Euskaltzaindia krisi ekonomiko larria jasan zuenean ere, biak, euskaltzainburuak eta diruzainak, Jarraipen Batzordearen akta, ez baitzuten, ez onartu, ez eta sinatu.

2003ko irailaren Atharratzen egin zen osoko bilkuran agertu zuen, hitzez, Jose Antonio Aranak diruzaintza kargua uzteko gogoa, daborduko osasunez ez zebilelako ondo. Hala ere, ez zitzaion onartu, abenduaren 19koan, dimisio ezeztatzina aurkeztu arte. 2004 urtearen hasieran, hile batzuk lehenago euskaltzain oso izendatua nintzelako eta, bere ustez, zamadun kargu horretarako egokia, harek nerau aurkeztu. Hamabost urteko kargu eta “karga” - batez ere diru eske eta diru eskas ibiltzen den era honetako erakunde batean - eraman zuen Jose Antonio Arana Martijak.

Amaitzeko, ekintza, ikerketa, nahiz saio; kulturgintza, euskalgintza nahiz herrigintza izan ziren Jose Antonioren goiburu eta helburu, kasu honetan, Euskal Akademian. Behinola, Juan San Martin hilberrian “euskal land roverra” neritxona, gaztelaniaz “todo terreno” bat zelako euskal kulturan. XXI mendearen hasiera geroztik joan zaizkigunetatik, marka edota maila horretako XX mendeko euskaltzain hauek, behintzat, joan zaizkigu: Luis Villasante, Jose Maria Satrustegi, Juan San Martin eta, joan den urtean, Xabier Gereño eta...
Jose Antonio Arana Martixa.

Bilbon, 2012ko urtarrilaren 27an

Jose Luis Lizundia Askondo.

P.D. Hau idatzi eta gero, Txillardegiaren heriotza gertatu da, baina, aurtengo partean. Gehi, beraz, Jose Luis Alvarez Enparantza, 2011 osteko zerrendan.